

Marija WINTER

Ludbreg i okolica u vrijeme II svjetskog rata

Bilo je proljeće 1941. godine. Podravske ceste valjale su se teški kamioni, bojna kola, motocikli. Tutnjala je zemlja, stravično su zijevale topovske cijevi, na svojim vozilima oholo se kočili vojnici Trećeg Reicha (Rajha) putujući prema Istoku, tom zamamnom cilju njemačkog »Dranga nach Osten« (— prodiranje na istok).

Male kućice podravskih sela stajale su tihe i nijeme. Iza zatvorenih prozora virkale su oči žena i djece, očeva i majki, čiji su hranitelji trebali zaustaviti tu rijeku tuđinaca. Znalo se da to neće biti lako. Boreći se na bojištima zapadne Evrope i Poljske Nijemci su stekli veliku ratnu vještinu i željeli pobjedu za pobjedom.

Narod se nije mogao smiriti ni onda kad se nakon nekoliko sedmica većina mobiliziranih vratila kući. Eterom se širila vijest da nam naši njemački prijatelji donose slobodu. »Nova država bit će zemlja reda i rada. Zvat će se Nezavisna Država Hrvatska.«

Već prvih dana primijenjena je teorija o rasnoj pripadnosti. Tko nije mogao dokazati da je arijac, stavljen je izvan zakona. Po tom pravilu obespravljani su svi Jevreji (koje su u Ludbregu nazivali Židovi) i svi Cigani. Srbe nisu mogli proglasiti nearijcima, ali su im ipak zanijekana sva građanska prava.

Početak lipnja 1941. godine ubačena je među ludbreške Cigane vijest da će im država negdje u Slavoniji dati kuće i posjede. Odrđen je dan kad se imaju svi javiti na ludbreškom pašnjaku. Lakovjerni ljudi došli su i pjevajući očekivali čas kad će se ukrcati u vlak da pođu u novi zavičaj. Sa sobom su ponijeli svu imovinu, a imali su mnogo zlata i nakita. Običaj je bio da Ciganke nose dukate upletene u kose, a muškarci prstenje i naušnice. Na te dragocjenosti bacili su oko ustaše i žandari. I brzo se ukazala stvarnost u svoj okrutnoj zbilji. Roditelji su odvojeni od djece, žene od muževa, poskidano je s njih sve što je imalo vrijednosti i duga povorka očajnika krenula je prema željezničkoj stanici. Tu su ih čekali marvinski vagoni u kojima su odvezeni u smrt. Negdje na obali kraj Jasenovca poubijani su svi do posljednjeg.

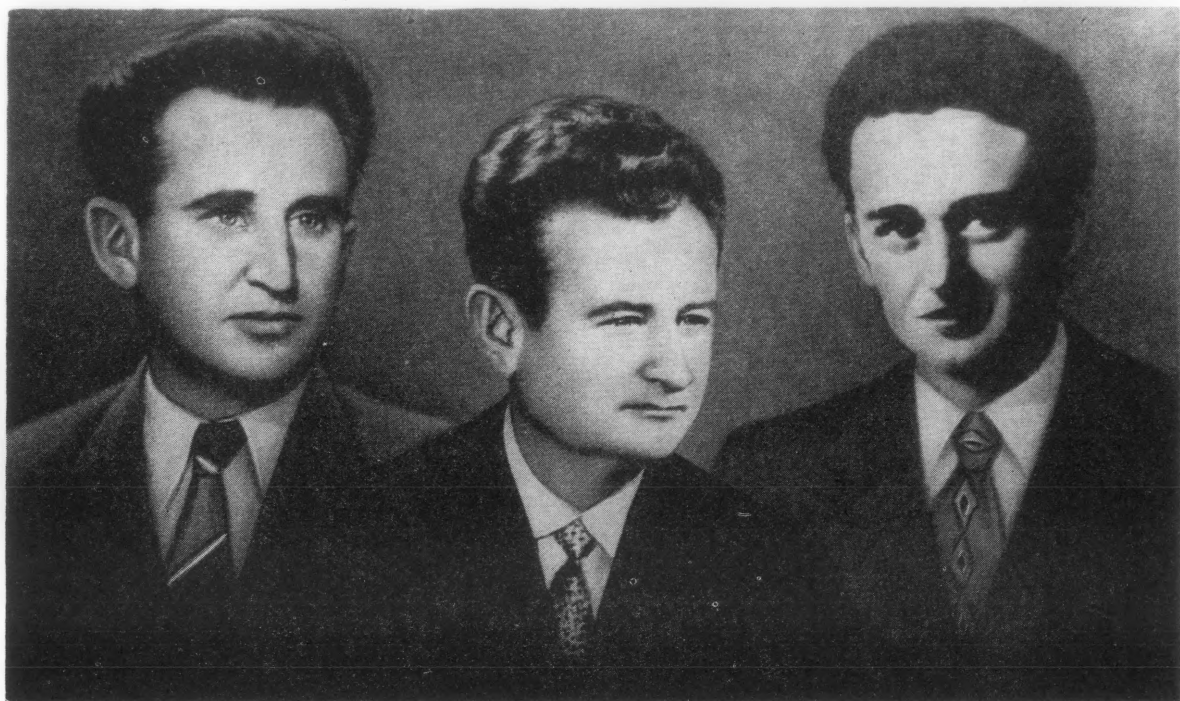
Ista sudbina stigla je i Židove, samo je njihova agonija dulje trajala. U tadašnjem ludbreškom kotaru bilo je trideset sedam židovskih porodica. Nekoje od njih bile su vrlo bogate. (Židovi su većinom bili trgovci i novčari.) Najprije su u židovskim radnjama postav-

ljeni povjerenici, a zatim su svi vlasnici izbačeni i imovina im oduzeta. Na javnoj dražbi prodavano je pokućstvo, suđe, oruđe, pa i kuće židovske, ali mnogi građani nijesu htjeli doći niti blizu. Bivši vlasnici slani su u grupama, jedni u Jasenovac, drugi u logor Staru Gradišku. Zadnja Jevrejka odvedena je u jesen 1944. mjeseca studenog iz Ludbrega prema Varaždinu. Ne zna se gdje je završila. Od svih odvedenih u logore nije se vratila ni jedna osoba.

Teške časove preživjeli su i naši domaći Srbi. Razvrstani su u tri grupe: bogate, siromašne i organizirane četnike, bez obzira na imovno stanje. Siromašni su dalje mogli ostati na svojim posjedima, bogati su razvlašteni i s porodicama poslani u Srbiju, a četnici pozatvarani i otpremljeni u lepoglavski logor.

Imovina bogatih pravoslavni seljaka podijeljena je među hrvatsku sirotinju, ponajviše onim porodicama koje su imale više djece. Ti kolonisti bili su ljudi male duhovne kulture, uskih vidika, izopačenog shvaćanja da su ovi posjedi sada njihovo vlasništvo. Cijeli život živjeli su u oskudici, a sada su se

Narodni heroj Šimun-Antun Blažić (prvi s desna) s braćom i suborcima Pepekom i Josipom

najednom našli u obilju. Nenavikli racionalnom gospodarenju, trošili su više nego su proizvodili i nekada cvatuća gospodarstva naglo su propala.

Bilo je mnogo siromašnih Podravaca koji su otklonili ponuđene »grunte« u intimnom uvjerenju da je »oteto prokletu«. I mnogi koji su već bili u kalničkim selima shvatili su tešku situaciju u kojoj su se našli i starosjedioci i oni sami. Mostovi zbližavanja u početku postajali su to čvršći što je više rasla nevolja koja je snašla jedne i druge. Počeli su se uzajamno pomagati. Već u ljetu 1941. pridolaze u ta sela prvi borci, ponajviše komunisti. Ohrabrio ih je jedan događaj: Nijemci su napali Sovjetski Savez. Poznato je da su na beskrajnim prostorima Sarmatske nizine mnogi osvajači ostavili kosti i nitko pametan nije sumnjao da će se i Hitlerovim armijama isto to dogoditi. Doduše, Reich je još uvijek moćan, ustaše vjeruju u »nepobjedivost« nje-mačkog oružja — i progoni se nastavlja.

Ovaj put glavna meta su komunisti.

Na glavu Josipa Broza raspisana je ucjena. Na njegov poziv skupljaju se prvi borci i udružuju narodne snage. Započinje borba na život i smrt, borba u kojoj će napokon mali patuljak iznijeti pobjedu nad bijesnim divom.

U kalničke šume ušao je novi život. Već u lipnju kreće se tim područjem dobro naoružana grupa od 8 prvoboraca. Među njima su dvojica iz najbliže okolice Ludbrega: Šimun Antun Blažić i Drago Hladnić iz Globočeca. Ova grupa je matična jedinica, oko koje će se kasnije okupiti stotine boraca. Ona će vrlo brzo postati jezgra Kalničkog odreda. Dometna kretanja im je kraj između Varaždina, Ludbrega, Koprivnice i Križevaca.

Ovi prvoborci morali su izdržati velike napore i oskudicu. Narod još nije bio organiziran, obavještajna služba istom je u zametku, neprijateljska gnijezda u gradovima bila su još nenačeta. Strašnim osvetama ustaše su zabilili narodu strah u kosti. Svakog tko se ne bi slagao s njihovim idejama, nazivali su izdajicom domovine i nemilosrdno ga uništili. Suradnju je kočila propaganda tvrdeći da narodni otpor podstrekavaju komunisti, sluge komunističkog »crvenog pape« Staljina, za čije se interese bore. Govorilo se: »Komunisti će srušiti crkve, razoriti brakove, uzeti roditeljima djecu i svu imovinu pojedinaca, te će na koncu sve natjerati na zajednički kotao.« Narod se u prvo vrijeme našao u neodumici slušajući sve ovo, ali kad su ustaše nagomilale već čitavo more zločina, nitko im više nije vjerovao.

Veze boraca s narodom sve su se više proširivale. Ali bilo je teškoća koje nisu ovisile o ljudskoj sklonosti i nesklonosti. Ove prve

borce mučila je i silna studen. Zimi 1941/42. smrle su se sve rijeke i sama Drava nije predstavljala nikakvu graničnu zapreku; preko nje se išlo saonicama i pješke bez opasnosti. Živa se u prosincu i siječnju spuštala do —30°C.

Kalnički prvoborci izdržali su u snijegu i ledu, u oskudici. Držala ih je nada u bolji život i vjera u pobjedu. U proljeće 1942. kreće se Kalnikom dobro naoružana grupa Bože Leinera, bivšeg poručnika jedne domobranske samovozne jedinice, rodom iz Ludbrega.

Ne čekajući da snijeg okopni, a šuma prolista, krenuo je iz Zagreba s petoricom drugova. Dovezli su kamion pun oružja i streljiva. Suradnici su im unaprijed osigurali vezu te su se novopridošli odmah udružili s grupom koja je ovdje provodila zimu. Pridolazili su novi i novi borci i tako je prvi kalnički odred brzo narasao na 38 članova.

Već u ožujku morali su izdržati tri bitke s Pavelićevim vojnim formacijama. U ofenzivama su sudjelovali oružnici, ustaše, domobranci iz garnizona u Koprivnici, Ludbregu, Varaždinu i domobranska koturaška bojna iz Koprivnice. Natjerani su i seljaci u potjeru, ali uspjeha nije bilo. Dapače, 29. III, u novoj ofenzivi, partizani su zarobili mnogo municije, a bitka je završila bijegom napadača.

Da zataškaju neuspjeh, proširili su domobranski oficiri vijest da je odred Bože Leinera potpuno uništen i raspršen. Ali sve je bilo uzalud. Prisutnost ovih »odmetnika« svuda se osjećala. Po bijelom danu približavali su se ustaškim gnijezdima i ugrožavali istaknute pojedince. U travnju platila su životom trojica ustaša u Trnovcu, jedan u Ivancu, i odvedeni su i ubijeni ustaški dužnosnici iz Jalžabeta, a stradali bi i svi oni koji su se malo udaljili od centara. Ustaše nigdje nisu sigurne za glavu, zato svi forsiraju novu ofenzivu, u nadi da će im uspjati očistiti šumu prije negoli potpuno prolista. Sprema se nova ofenziva

23. IV 1942. bio je odred Bože Leinera zadnju bitku. Opkoljeni na Jasenovu brdu, odbijali su partizani navale i predveče većina njih našla se izvan opasne zone, među njima B. Leiner i M. Marijan.

Nakon tog teškog okršaja partizani su se privremeno razbili u manje grupe, uvjereni da će se na taj način lakše održati. Pošli su na razne strane, ususret raznim sudbinama.

U međuvremenu su ustaške vlasti punile zatvore Staroga grada u Ludbregu rođacima i suradnicima boraca. Zatvorili su braću Bože Leinera: Valtera i Josipa, majku njegovu te sestru Adelu, udatu za prvoborca Rudolfa Perina, tri Jankovića iz Male Rijeke i još desetke drugih. Izgledalo je kao da su se vrati-

la turska vremena i metode istražnog postupka »svete« inkvizicije.

A sunce je i dalje sjalo, ptice su pjevale, cvijeće je cvalo, razvijala se priroda u svoj raskoši mjeseca svibnja.

Bio je treći svibanj (1942.). Stari ludbreški grad bio je mrk i tih: prozori se nisu otvarali, stanari nisu izlazili, u parku se nisu igrala djeca. Pod prastarom lipom užurbano se kretalo nekoliko ustaša. Konačno je svanuo njihov dan: grupa Bože Leinera raspršena je, a on sam prekinuo je zadnjim metkom nit vlastitog života. I kad je već bio mrtav, nisu mogli vjerovati vlastitim očima. Trebala im je potvrda. Zato su iz zatvora izveli njegovu sestru Adelu i odveli je na »lice mjesta«, tj. k odru od golih dasaka na koji je bilo položeno pet palih boraca pred starim gradom. Videći njezinu duboku bol i suze, uvjerali su se da je mrtav onaj koji im je zadavao toliko jada — i ponadali se da će konačno moći mirno spavati. Sada više nije bilo sumnje: prvi čin velike drame završen je, a na ostale uopće nisu računali.

Trebalo je o tom »trijumfu« obavijestiti narod. Prilika je bila vrlo dobra. Bila je nedjelja, crkva puna svijeta, narod se skupio iz svih okolnih sela. Pjevalo se iz sveg glasa... Najednom je riječ zapela u grlu... Crkvom je šapatom prostrujila vijest: »Partizani su razbijeni. Božo Leiner sam je zadnjim metkom oduzeo sebi život za vrijeme borbe u selu Hrastovskom«. Masa je provalila iz crkve. Ljudi nisu vjerovali svojim očima, svojim ušima. Na poziv agenata da pođu u park i vide »odmetnike koje je stigla ustaška osvet«, odazvala se samo nekolicina. Ostali su se požurili kućama — u želji da budu što dalje od mjesta tragedije. O pogibiji partizana mnogo se raspravljalo. Došlo je na vidjelo da su ovi borci žrtva izdaje... i predmnijevalo se da osveta neće izostati. Vrijeme je pokazalo da su predskazivanja bila točna.

O Leineru, Milivoju Marijanu i drugovima govorilo se još dugo nakon njihovog ukopa, ukopa bez pratnje i zvonjave, bez nekrologa nad svježim grobom. Jedni su te mlade ljude žalili, drugi su ih osuđivali, treći su im se divili. Iz dana u dan bilo je sve više onih koji su slijedili njihov borbeni put. Punile se šume, partizanska mreža prekrila je cijeli kraj. Oružnici su nemoćni. Oni bježe iz svojih postaja u Rasinji, Malom Bukovcu, Hrzenici i drugdje. U jesen partizani se zalijeću do Ludbrega. Okršaji s posadom mjesta redaju se jedan za drugim... U jednoj takvoj čarki izgorio je veliki ludbreški mlin. Nitko ne zna čije tane ga je zapalilo. Uglavnom, koncem 1942. godine snage otpora brojnije su i jače negoli početkom.

Borac Ivan Hrešč iz Selnika

Godine 1943. odnos snaga u svijetu potpuno se izmijenio. Pokazalo se da je Italija na izdisaju, a Hitlerov Reich neminovno osuđen na smrt. Ali fašisti svih boja zatvarali su oči pred istinom. I dalje su palili sela, ubijali žene, djecu i starce, punili čelijske smrti u logorima, ribe u rijekama hranili ljudskim mesom, »kitili« vješala revolucionarima. Ali sve ove krvave akcije imale su samo jedan uspjeh: iz dana u dan bilo je sve više onih koji su stavili sve na kocku da bi satrli moć krvoravnog fašističkog zmaja. Iz dana u dan množio se broj aktivnih boraca i suradnika. Partizanska mreža preplela je cijelu domovinu, pa i ludbreški kraj.

Na kalničkim bregovima već je čitava mala vojska, koja je u stalnoj vezi sa slavonskim i slovenskim borcima, a ima tu i boraca iz Korduna.

O snabdijevanju hranom brinu se ponajviše mlade žene i djevojke, lijekovi za bolnicu stižu raznim kanalima, oružje i streljivo ostavlja neprijatelj na bijegu. Sve ono što bi ustaše željeli zataškati o porazima »nepobjedivih« nacisti i fašista narod doznaje preko partizanskog tiska.

Ustaše osjećaju »Damoklov mač« koji im stalno visi nad glavom, zato dovode u Ludbreg stalno nova i nova pojačanja: žandare, domobrance i sve organizirane ustaše iz sela, kojima tamo nema opstanka.

Zavladala je opća nesigurnost. Željezničkim prugama kreće se oklopni vlak, ali ni na taj način promet se ne može osigurati. Partizani bi često u noći skupili seljake i prevrtali tračnice, ili bi jednostavno minama razorili prugu i prekopali ceste. U vrijeme žetve uspjeli su terenci otpremiti mnogo kola žita, pa i povjerenike — popisivače u svoje centre na Kalniku, a da nitko nije prstom maknuo da to spriječi. Za akcije na Kalniku potrebne su velike snage i oprez, jer gdje se Paveličeve snage najmanje nadaju, partizani ih dočekuju kišom taneta i tada je najbolje napustiti vrući teren i svaku nadu.

U jesen 1943. u Ludbregu je povećana posada. Najviše je domobrana, ali oni nisu dovoljno pouzdana vojna snaga. Pridodani su im još i gestapovci, ustaše i oružnici radi veće discipline. Domobrani stalno bježe, a mnogo ih prelazi partizanima. Ustaše sumnjaju i paze na sve i svakoga. Ipak su im izmakli oku dvojica: domobranski oficiri Mustafa Jerenić i Dragutin Havaić. To je bilo presudno kod prvog oslobođenja Ludbrega (3. X 1943.). Domobrani, iako u velikoj većini, niti izdaleka nisu davali takav otpor kao oružnici i gestapovci, a pogotovo ustaše.

Domobrani su brzo razoružani, gestapovci su skoro svi izginuli, oružnici su našli smrt u plamenu kuće Ivana Kerstnera, gdje su se

Narodni heroj Božo Leiner na dan svoje smrti

zabarikadirali (ugao Kalničke i Ulice XVII udarne brigade). Ustašama je glavna briga bila jedino to da se nekako živi izvuku. Većini je to uspjelo, a tada su u paničnom strahu bježali preko Drave u Međimurje, odakle su s nekolicinom ugroženih domaćih ludbreških špijuna s logornikom Škrnjugom i kotarskim predstojnikom Heimom nekako stigli u Varaždin.

Toga dana smrt je imala obilnu žetvu — naročito kod Šemovca, gdje je Brigada braće Radića suzbila nalet ustaša kada su iz Varaždina išli u pomoć opkoljenom Ludbregu. Bori su ostali na svojim položajima i onda kad je nekoliko aviona počelo sijati smrt među njima. Palo ih je više od 60. Šezdeset mladih života ugaslo je da bi drugi mogli živjeti.

Avioni su se opet vratili. Nadlijetali su okolicu Slanja i napokon usmjerili prema kući gdje je bio štab XVII udarne brigade. Ipak nisu pogodili cilj. Oko podneva nastala je tišina. Zadnji otpor bio je skršen. Bio je tmurni, magloviti dan. XVII udarna brigada ulazila je u mjesto.

3. X 1943. Ludbreg je prvi put oslobođen. I kao što uvijek biva, kad jednome smrkne, drugome svane, tako je bilo tada i ovdje. Među ustaškim porodicama zavladao je strah, a partizanske su odahnule.

Nastao je neki novi život: nitko nije pitao za propusnicu ili legitimaciju, ljudi su se slobodno kretali, pozabavili, sastajali. Odnekale je stigla željno čekana sol. Tada je u Ludbreg došla partizanska diletanska grupa, stigli su pjevači i tako je omladina imala dovoljno prilike za razvijanje kulturno-zabavnog života, a stariji za rasonodu.

Mjesec dana vladao je mir.

Kada se koncem listopada glavnina partizanske vojske povukla iz ovog kraja, počeli su se Nijemci i ustaše zalijetati ovamo. Početkom studena došli su s tenkovima i razmiljili se po Podgori između Ludbrega i Globočeca jurišajući na onoga koga tu nije ni bilo. Na povratku razbili su sve prozore, vrata i skupocene barokne peći u ludbreškom Starome gradu — i vratili se.

Vraćajući se s drugog naleta 4. XI povelili su sa sobom oko 50 muškaraca. Polovili su ih koje kuda: na radu u polju, po kućama, po ulicama. Ne pitajući tko je tko svrstali su ih sve četiri po četiri i onako goloruke, naoružani šmajserima, pratili u Varaždin. Ovdje su ih razaslali na rad u Njemačku, a nekoje u logore. Nekolicini je ipak uspjelo pobjeći. Iako su svi odvedeni bili ljudi u punoj životnoj snazi, od čitave te grupe malo ih je preživjelo rat. Zameo ih je ratni vihor i progutala nezasićena zvijer fašizma. Ludbreg je i dalje ostao bez ičije posade. Nakon ovakvih prepada, život se vraćao u staru kolotečinu.

Cijeli prosinac bio je mir. Partizanske jedinice držale su straže kod Šemovca i Vrbanovca, ali tada Nijemci nisu pokušavali prodrijeti ovamo.

1944. godina bila je nepodnošljivo teška i krvava. Na sam pravoslavni Božić zaletjeli se Nijemci s ustašama u kalnička sela sijajući smrt i užas. Porobili su sve do čega su došli: Omastili su ruke nedužnom krvlju ne pitajući tko je Hrvat, tko Srbin; ne gledajući je li to starac ili dijete u povelju, klali su i bacali u vatru sve one koji se još za vremena nisu dohvatili šume. Naveče su vozili plijen. Nepregledno duga povorka kola natovarenih brašnom, vinom, platnom i drugom robom, sporo se vukla kroz Ludbreg prema Varaždinu. Praćena kletvom i mržnjom polako se gubila u tami. A nad šumom se još dugo vijao crni dim, stravično se žarilo nebo kao simbol osvete koja će neminovno stići ubojice.

9. veljače povukle su se iz okolice Ludbrega zadnje partizanske jedinice, a ustaše »Poglavnikovog tjelesnog zdruga« počele su svoj krvavi ples. Danju i noću punili su se zatvori rođacima i njihovim suradnicima. Ludbreg je cijeli opkoljen bodljikavom žicom, a na prilaze postavljene su brane. Tu su dan i noć stajale ustaške straže. Isto tako i na crkvenom tornju, na tornju kapele sv. Antuna u Selniku, a kapelica kraj kolnog mosta pretvorena je u kasarnu. Ljudi Pavelićevog povjerenja: bojnik Nališ i njegov pomoćnik Zlatko Müller (Miler) preuzeli su komandu mjesta. Ludbreški Trg sv. Trojstva pretvorili su u stratište, a drveće na njemu u vješala. U strahu da se partizani ipak ne bi ubacili, dali su potpuno isjeći drveće u parku oko Staroga grada — i time uništili mjestu najljepši ured.

Povjerenja nisu imali ni u koga. Zato su jednoga dana pokupili sve muškarce od 17 do 45 godina, pa i takve koje je majčica priroda osakatila. Vodili su i sakate, hrome, pa i sušičave. Sav teret proljetnih i drugih radova ostao je na ženama i malo odraslijoj djeci. Četvrti razredi osnovnih škola posve su opustjeli. Pomagala su u radu i tzv. »partizanska djeca«, djeca roditelja poginulih u ratu, ako su već bila malo odraslija. Ljudi dobra srca uzeli su te mališane pod krov, da ih spasu od smrti, a ustaše su počevši od 1942. u nekoliko navrata dovodile grupe izgadnjale, gole i bose djece. Neke su porodice uzdržavale i po dvoje, pa i troje takvih siročića, ne htijući rastavljati braću. A Müller i Nališ zdušno su se brinuli da u narodu bude što više siročadi. Njihovi krvnici imali su pune ruke posla. Političke protivnike, vezane žicom, vodili bi u noći na obalu Bednje. Pretučene, izmrcvarene, ubijali bi nožem ili revolverom i tada bacali u vodu. Cijeje godine nosila je rijeka lešine. Mnoge bi u fazi raspadanja bacila na obalu, ali ih nitko nije vadio. Ljudi su

u velikom luku zaobilazili obalu u strahu da se ne sretnu s ustašama. Građanstvo je danju i noću strahovalo ne znajući tko će zakucati na vrata. Ustaše bi se često preodijevale i predstavljale kao partizani. Na taj način uspjelo im je doznati po koju tajnu, a otkrili su i jedan partizanski bunker u Čukovcu. U njemu su našli dvojicu aktivista: Ivana Horvatića i Cvetka Popovića. Javno su ih vješali na trgu u Ludbregu da bi zabili strah u kosti ostalima. Osuđeni su hrabro pošli u smrt, na očigled mase silom skupljenog naroda (31. VI 1944). Poslodavci su osjećali da će konačno i tim prevarenim, primitivnim pripadnicima »tjelesnog zdruga« postati jasno da im je propast neminovna, zato su jednoga dana (13. VI) doveli Antu Pavelića u Ludbreg. On je na Trgu sv. Trojstva održao govor. Bijeg Nijemaca iz Rusije označio je kao taktičko povlačenje. Bijesno je prijetio »odmetnicima« i gledao da što prije pobjegne s tog »vrućeg« terena. Dobro zaštićen oklopnim kolima i jakim pratnjom odjurio je u Koprivnicu.

Njegovi vjerni pooštrili su mjere opreza. Netko im je dojavio da se na Kalniku sabiru protivničke snage. Bio je peti dan srpnja 1944. Ulice Ludbrega, obično puste, prekrili su vozovi žita i slame. Narod se žurio da što prije obavi žetvu. Umorni od posla ljudi su rano legli. Svako kretanje poslije 7 sati uveče bilo je strogo zabranjeno. Mjesto je brzo utonulo u san.

Oko ponoći prolomila se zrakom užasna pucnjava. Počeo je napad na Ludbreg. Ustaše su pustile borce slavonske XVII udarne brigade posve mirno da starim kanalom uđu u mjesto. Brojna i nemilosrdna posada, daleko nadmoćnija brojem, željna osвете, za nekoliko sati svladala je i zadnjeg partizana. Članovi štaba brigade s komandantom Mojicom Birtom borili su se do zadnjeg daha i odbijali nalete ustaša na kuću Ignaca Drvara, gdje su se zaborakadirali. Videći da im po nestaje municije, zadnjim bombama dokrajčili su vlastite živote. Po ulici, po dvorištima, ležali su mrtvaci, tekla je krv. Na obali Bednje, kod Draganićeve kuće, bilo je 26 zaklanih zarobljenika. Bili su krvavi, goli, unakaženi. Nikad im se za imena neće znati. Toga dana izgubila je slavonska XVII udarna brigada 122 borca. Onako goli, natovareni su poginuli na kola kao drva: jedni uzduž, drugi poprijeko, i tako sahranjeni u zajednički grob, grob bez oznake i natpisa. Brzo ih je zarasla trava, među kojom se isticao koji krišom zasađeni cvijet.

Nališ i Müller počeli su bijesnu hajku i po selima. Proradila su vješala u Đurđu, u Martijancu, u Bukovcu; vješali su aktiviste koji su im slučajno pali u ruke. Kad su u Velikom Bukovcu osudili na smrt vlastelinskog knji-

govođu Roka Vlašića, dozvolio je Nališ osuđenome nekoliko riječi. Ovaj je »sasuo grube uvrede ustašama u lice« — i povikao: »Živio Staljin«. Zatim je skočio sa stola i potrčao u park. Malo da nije umaknuo krvnicima, ali njih je bilo mnogo. Uхватili su ga i kratkim putem popeli na vješala. Par dana iza toga došli su u Dubovicu, opkolili selo i odvukli na strijeljanje trojicu imućnih seljaka, i to bez ikakvog obrazloženja i suda.

U Ludbregu su ubijali cijele godine, ali sve potajno, a samo od vremena do vremena javno. Godišnju bilansu zločina završili su u mjesecu prosincu, kad su na Trgu sv. Trojstva vješali kotarskog predsjednika Josipa Soka, ludbreškog knjižara Vladu Somogya (Somodija) i još petoricu suradnika narodno-oslobodilačkog pokreta.

Svim ovim nevoltama pridružila se velika nestašica industrijske robe i naročito soli. Došla je u porabu koža domaće izrade i drveni donovi, domaće platno i zemljano posuđe. Uveče pališe se uljenke ili je za rasvjetu služila sirova nafta što su je potajno dobavljali radnici na bušotini kod Ludbrega. Ali Nijemci su brzo digli sva postrojenja. Prisutnost partizana svugdje se osjećala. Kao jeka prijetete opasnosti ječao bi u mirnim noćima glas roga s brijega Tilisberga, a zatim bi se čule riječi: »Partizanske majke, pozdravljaju vas vaši sinovi.« Slijedila bi kronika događaja o bijegu nacista, o uspjesima partizana, a zatim bijesna pucnjava ne nedohvatnog govornika. Posada Ludbrega pucala bi skoro svake noći, čak iz minobacača — i koliko god je to bilo strašno, postalo je smiješno. »Boje se i vlastite sjene«, bio je obični komentar.

1945. godina, zadnja godina rata, donijela je svim progonjenima mnogo lijepih nada, a progoniteljima očaj, zle slutnje i crne perspektive.

Nijemci su bježali s istoka, a s njima i svi njihovi pomagači i saveznici. Tutnjava teških sovjetskih topova i Staljinovih »orgulja« približavala se sve više. Borbe na istoku naše zemlje pokrenule su tisuće i tisuće bjegunaca, slavonskih, sremskih i vojvođanskih Nijemaca. Ljudi koji su jednom plivali u bogatstvu, ostavljali su sve i bježali glavom bez obzira. A kamo? Ni sami nisu znali gdje će se zaustaviti. Zemlja njihovih predaka ležala je u ruševinama. Sve njihove nade bile su pokopane, rasplinuo se san o Nijemcu — natčovjeku.

Išla su kola za kolima. Tu i tamo bi stala da umorni konji otpočinu. Na kolima su sjedile žene zabrinuta lica, djeca bez radosti, muževi izgubljena pogleda. Dane i dane prolazile su kolone tih očajnika. Ljudi bi im pružili lončić mlijeka za djecu, komadić kruha,

naručaj sijena, a oni nisu ništa htjeli zabada-
va. Sve su plaćali. Imali su još mnogo novaca.

U mjesecu travnju nastala je prava seoba
naroda. Za bjeguncima išle su tisuće i tisuće
ruskih zarobljenika u sastavu Hitlerovih SS
trupa. Izgledalo je kao da se vraćaju vremenu
Huna i Avara. Te čete živjele su od pljačke.
Narod ih je zvao »Čerkezi«, iako su to bili
pravi donski, zaporoški i kubanski kozaci. Ti
»Čerkezi« otimali su sve do čega su došli: iz
štala su vukli krave i konje, klali su svinje i
perad, otetim vinom i rakijom opijali se do
besvijesti. Nisu poštivali ni najosnovnija na-
čela civiliziranog morala — javno su silovali
žene i djevojke, a katkad i starice.

Na sve moguće načine činili su zlo narodu,
a poubijali su sve one koji su im se usudili
suprotstaviti. Samo iz Malog i Velikog Bukov-
ca odvukli su 150 kola plijena, a koliko su
oštetili druga sela, teško je reći. U Lud-
breškim Vinogradima počinili su pravo bar-
barstvo: htjeli su silovati osamnaestogodiš-
nju djevojku Anđelu Ružić kraj odra mrtvog
oca koji je prije nekoliko sati umro. Ona se
hrabro borila. Nastrljivac je izgubio svaku
nadu, posegnuo je za revolverom i s nekoliko
metaka dokrajčio život te junačke djevojke
... Ovakve i slične zločine Nijemci su do-
puštali i sva nedjela tih odbjeglih sovjetskih
građana iskorištavali za protukomunističku
propagandu. S tim »Čerkezima« usidrili su se
Nijemci već u travnju u pridravskim selima,
zato su s mađarske strane često padale gra-
nate. Ranjeno je i ubijeno više ljudi, a u Ma-
lom Bukovcu najedanput su ubijene 3 žene,
četvrta je umrla u bolnici. Bilo je i osakaćene
djece.

Prvih dana svibnja Nijemci su nekim stro-
jem izrezali sve željezničke pragove i tračni-
ce. Stanične zgrade spaljene su već prije, a
nad Bednjom tužno su visjeli ostaci željeznog
mosta. U zadnjoj borbi prepolovila ga mina
na koju je palo topovsko tane.

6. svibnja 1945. pobjegli su iz Ludbrega
zadnji ustaše, Nijemci i kozaci. U Ludbreg je
ušla Narodnooslobodilačka vojska, ali se brzo
i ona izgubila negdje na zapadu. Za Ludbreg
je rat bio završen. Tada su se iz tajnih duplji
izvukli svi vojni bjegunci, išuljali se vrlo op-
rezno i prvi put nakon dugog vremena stali
čvrsto na vlastite noge. Najedanput se vidje-
lo da su mnogi »uskrsnuli od mrtvih«. Izašli
su na svjetlo dana takvi za koje su brižne
supruge tvrdile da su mrtvi, da su poginuli
ovdje ili ondje. Vraćali se i bjegunci iz šume:
majke su tražile sinove i kćeri, djeca rodite-
lje. Mnogima je bilo suđeno da se nikada ne
sretnu.

Oslobođenje je donijelo jednima radost,
drugima tugu, a svi su ipak bili sretni što je
konačno nastao mir. Put u bolju budućnost
bio je otvoren.

IZVORI

1. Vlastite pribilješke i korespodencija
2. Spomenica rkt župe Veliki Bukovec
3. Spomenica Osnovne škole Mali Bukovec
4. Spomenica Osnovne škole Slokovec
5. Arhiv Matičnog ureda Ludbreg
6. Milan Brunović: »Kalnik u borbi«, Zagreb 1953.
7. »Varaždinske vijesti«, Varaždin 1973.